

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס : לילי הבר

ת.ד. 17209 תל אביב 6117102

cracowassociation@gmail.com

טלפון : 054-4436366, פקס : 09-9579540

<http://cracowassociation.blogspot.co.il/>

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 111, מאי 2016 סיון תשע"ו

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

בית כנסת רמ"א נפתח לתפילה

הסתיים השיפוץ שנערך בית הכנסת הרמ"א שברחבת שרוקה בקזיימיז', קרקוב, ואשר אך כשנה. החל מליל הסדר חזר המקום לשמש כבית הכנסת הראשי בעיר, וכל התפילות יתקיימו בו, ולא בבית הכנסת "קופה".

בית הכנסת הוקם בשנת 1557, בקצהו של בית הקברות היהודי העתיק, ונקרא על שמו של רבי משה איסרליש (רמ"א), והוא השני ברובע, אחרי בית הכנסת "הישן". יש הטוענים שבת הכנסת הוקם על ידי הרמ"א עצמו, לזכרה של רעייתו הראשונה גולדה שמתה בגיל עשרים, ואחרים סבורים כי הוקם לזכר אמו של הרמ"א.

בית הכנסת נבנה בסגנון הרנסנס המאוחר, ובמאות ה-17 וה-18 נערכו בו מספר שינויים, ובשנת 1933 נוספו כמה שיפורים טכניים. בתקופת המלחמה הוחרם בית הכנסת, ושימש כמחסן לציוד של מכבי אש. לאחר המלחמה, ב-1957, עבר בית הכנסת שיפוץ גדול, והושב לו עיצובו הפנימי שמלפני השואה.

כמעט 60 שנה מאוחר יותר שוב בוצעו במקום שיפוצים, שכללו חיזוק היסודות, חשיפת ציורי קיר מרהיבים אשר כוסו צבע במשך השנים ומקורם במאה ה-17 ואף החל השיפוץ של עזרת הנשים.

בחודש מרץ נפתח שטיבל, בקומה הראשונה של הבניין שבכניסה למתחם בית הכנסת, לשימושם של חסידים הבאים לקברי צדיקים בפולין.

הפסטיבל ה-26 לתרבות יהודית

ב-25 ביוני יפתח בקרקוב הפסטיבל השנתי לתרבות יהודית, אירוע שהחל כבר בשנת 1988, והוא ימשך עד ה-3 ביולי 2016. בין האירועים הרבים שיתקיימו במהלך 9 ימי הפסטיבל יהיו אירועי מוזיקת חזנות, מוזיקה קלאסית ואוונגרד אשכנזי וספרדי, שירים מסורתיים בידיש

בשילוב סגנונות מוזיקליים ותרבותיים שונים. במסגרת הפסטיבל יערכו גם סדנאות מוזיקה, הופעות מחול, הרצאות, דיונים, סרטים, מפגשים ספרותיים עם סופרים פולנים וסופרים זרים ותערוכות.

בפסטיבל יתקיימו סדנאות על יהדות: מהי שבת ומהו חג השבועות, סדנאות בישול אוכל יהודי, זמירות שבת, סדנאות ריקודים יהודיים וריקודים ישראלים, מצבות בבתי הקברות היהודים, וגם תוכנית מיוחדת לילדים.

אחד הסימנים של הנוכחות היהודית היא המזווה, ובמסגרת הפסטיבל יערכו סיורים בקזיימיז' בחיפוש אחר עקבות מזוזות על דלתות הכניסה לבנינים. וכמובן, סיורים באתרים שבהם חיו היהודים כולל האתרים היהודים בעיר העתיקה של קרקוב והגטו.

הפסטיבל מתקיים בשיתוף פעולה עם מוזיאון גליציה בקרקוב, המרכז הקהילתי היהודי ובית קרקוב.

אורחים רצויים

כל הנרצחים בשואה
הגיעו לטפס האזכרה לזכרם
חפשה קולקטיבית לשעתים
בבת אחת התרוקנו קברות אחים,
גבעות האפר,
שוחזת במעבי היער,
וגבנת בעקול הדרך.
מי לא היה שם?
היתה אנה פרנק שבקשה לחון את
האיש שהסגיר אותה לגרמנים,
היה יאנוש קורצ'ק, שהרין השלישי
הציע לו את חיו במתנה
"מה שונים חיי" – אמר – "בלי
היתומים?"
הגיע גם טוביה
שעמד למכר שתי פרות
לממן למודי אוניברסיטה לבניו
ורומק, שנטע עצי פרי בגנו
בקש לדעת מה גבה העצים
ומה טעם הפרות.
פשהסתיים הטפס בעבר שעתים
שבו המתים לגבולם
פאסירי עולם בחפשה ראשונה.

יעקב ברזילי

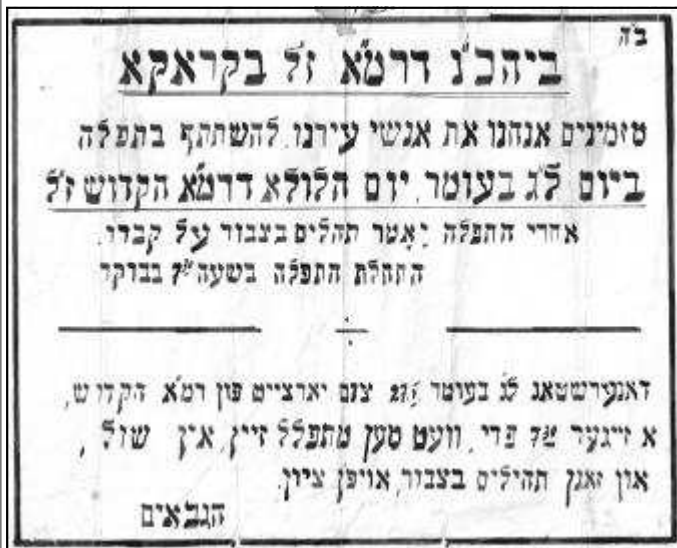
אראון יוצאי קרקוב
בישראל מודה לווצידת
התביעות על תמיכתה
הכספית השנתית
באראון שלנו תמיכה
האסייאת לנו בהמשך
פציפיות ההנצחה של
הקהילה.

ל"ג בעומר בזכרונותיהם של יוצאי קרקוב

בעל הזקן האפור וממושקף, עלה אל הבמה ונשא את נאומו. את המשפטים הראשונים השמיע בעברית, אחרי כן עבר לפולנית. הוא סיפר על משמעותו של החג, על ר' שמעון בר יוחאי, השווה אותנו למכבים ההיסטוריים וסיים את נאומו ב"חזק ואמץ". גם אנחנו ענינו אחריו "חזק ואמץ".

בתום הנאום הניף מקס רוזנצוויג את שרביטו, והתזמורת ניגנה את "התקווה", כשכולנו עומדים דום ושרים עם התזמורת את ההמנון הלאומי. בתום ההמנון נשארנו כולנו עומדים על מקומותינו, עד שהד"ר טהון ירד מהבמה, נכנס יחד עם הד"ר חיים הילפשטיין למכונית, ועזב את מגרש "מכבי" בדרכו לביתו ברחוב יאסנה. עוד היום, כשאני נזכר בחגיגות ל"ג בעומר בקרקוב, אני שומע עדיין את צלילי התזמורת של הגימנסיה העברית ונאומו המזהיר של מנהיגנו, הרב ד"ר יהושע טהון.

ד"ר אריה באומינגר
זכרונות מ"מכבי" קרקוב
ב"משואה" קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה,
כרך י"ז ניסן תשמ"ט-אפריל 1989

הזמנה להילולת ל"ג בעומר תש"ח בבי"כ הרמ"א, ביום השנה למותו של הרמ"א, 27 במאי 1948

יום גדול במסעדה של האחים הירש היה ל"ג בעומר. מכל קצווי גאליציה ואף מחלקי פולין האחרים נהרו יהודים בהמוניהם לקרקוב לפקוד את קברו של הרמ"א, הרב משה איסרליס, מחבר "המפה" על ה"שולחן ערוך", ביום השנה לפטירתו.

הרחובות ממש השחירו מן הקאפוטות והכובעים השחורים. גם אני נתלוויתי לסבא שמואל, יחד עם העניו בן דודי, בן אחות אמי הצעירה איטושה, לפקוד את הקבר. המונים צבאו לידו ואי אפשר היה להיחזק אליו. נעמדנו ליד קברם של הרוגי קידוש-השם בני קרקוב הקבורים באותו בית-העלמין.

במסעדת האחים הירש חסרו מקומות וידיים עובדות לספק את הדרישה לארוחה חמה.

אליעזר צוריאל
מתוך: "בהמיר ארץ ובמוט הרים"

ל"ג בעומר בקרקוב היה חגו של הנוער היהודי הציוני המאורגן ושל הגימנסיה העברית. באותו יום היו צועדים בחוצות קרקוב חברי כל תנועות הנוער הציוניות: "עקיבא", "השומר הדתי", "דרור", בית"ר ו-"השומר הצעיר", לבושים מדי התנועה כשבראשם תלמידי הגימנסיה העברית. בראש התהלוכה העליזה והססגונית צעדה תזמורת הנשיפה של הגימנסיה, תחת שרביטו של מקס רוזנצוויג הגבוה והיפה, ובסופה היה המתופף נמוך-הקומה ישראל רוזנצוויג, שלמד אחרי כן בוורשה, במחלקת הרבנים במכון למדעי היהדות.

מי שלא ראה את התהלוכה הזאת בל"ג בעומר, את הבנים והבנות הבריאים והגאים על דגליהם, לא ראה שמחת יהודים בגולה. הפולנים שעמדו בצידי הכביש, על יד יהודים ששבעו נחת מבניהם ובנותיהם, הסתכלו בהם בהערצה, ופה ושם היית שומע צעקות עידוד: "קדימה עקיבא" או "קדימה השומר". אך להערצה הגדולה ביותר זכתה התזמורת של הגימנסיה העברית, שהייתה נחשבת לאחת מתזמורות הנשיפה הטובות ביותר בקרקוב. מקס רוזנצוויג, שהיה מבצע תעלולים אקרובטיים בשרביטו, היה בעיניי הכל כמעט גיבור לאומי. פה ושם היית שומע פולנים, אולי מתוך קנאה ואולי מתוך הערצה, לוחשים: "זה צבא יהודי ממש". הייתי אז גאה מאד כשצעדתי בשורות "השומר הדתי", ואחר כך בשורות תלמידי הגימנסיה העברית, ודווקא הביטויים של הפולנים "צבא יהודי" החמיאו לי מאד מאד.

שיאה של תהלוכת ל"ג בעומר היה במגרש "מכבי", שם הגיע המצעד היפה לסוף דרכו. עמדנו שם על משטח הדשא, כל קבוצה על דגלה, כשהתזמורת מנגנת לחנים של שירי לכת עבריים ידועים. כשכולם עמדו בסדר מופתי בשורות על מקומותיהם, הגיע הרב ד"ר יהושע טהון, מנהיגה של יהדות קרקוב וציר לסיים הפולני. ואז נשמעה תרועת החצוצרה של משה (מונייק) אבלס, ברכה לאורח המכובד והנערץ של כולנו, ואחר כך בנו קוויטנר, בקולו הרועם, נתן פקודה: עמוד דום. ד"ר טהון, נמוך הקומה,

תפילות על קברו של הרמ"א, ל"ג בעומר תרצ"א

קרקוב של נפתלי בנימין גלר

עומד מימין נפתלי בנימין גלר

המוות. צריכים לחתן ילדים, ונדוניה אי אפשר לאסוף כל כך מהר ממכירת פלפל ובצל. החיים קשים, והבת חלילה תשאר רווקה זקנה. אלוהים, זה לא בשבילך ולא בשבילנו..... זה לא עסק !". ומבקשים מאלוהים שישאר כך אפילו שהחיים קשים, אבל יותר טוב מלהיות עמוק באדמה.

בא קיץ. נפתלי נהנה מאד לראות לראשונה יהודים שבאים לקרקוב מכל העולם ליום זיכרון לרמ"א. ברחבת שרוקה עומד בית הכנסת. בבית הכנסת שבו היה מתפלל הרמ"א. הכיסא עליו ישב מגודר בסורגי ברזל. על השולחן מונח ספר, מקל ההליכה שלו, וטלית של יום יום. כל זה נשמר מאות שנים.

בחצר של בית הכנסת נמצא בית עלמין. שם קבורים רבנים ובני רבנים

בערב יום כיפור, אחר הצהרים, יצא נפתלי לרחובות קז'ימייז' לראות איך זה נראה. הוא יצא לרחוב קרקובסקה, בו גרים רק יהודים ושם יש חנויות גדולות וקטנות. השעה היתה 4 אחרי הצהריים. כל החנויות סגורות. יהודים התחילו לצום. שומעים בכי של נשים. מבקשים מאלוהים שנה טובה. יהודים דתיים, חסידים יוצאים מהבתים והולכים לבתי כנסת לתפילת "כל נדרי".

המראה עשה על נפתלי רושם עז. כולם בחלוקים לבנים עם טליות, נעליים עם גרביים לבנות, שטריימל על הראש הזקוף, כמו הולכים הם לדבר עם ריבונן של עולם. "אלוהים, אל תפרע לנו, אנחנו מבטיחים להיות יהודים עוד יותר טובים. דתיים. וניתן צדקה, ונלמד תורה יום ולילה. ובבקשה תעצור בינתיים את מלאך

מענה לשון על הציזו של הרמ"א וצדקה

ביום הג'ולא - ל"ג בעומר

ותן מען קיפא איהך דעם ציזו זאמס מען וי נרמא, אין מען זאמס די תפלות:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדיו וזן אתכם בדיו: ומכלל אתכם בדיו: והמית אתכם בדיו. וידע מספר כולכם בדיו. ועתיד להחיות ולהחיותכם בדיו. ברוך אתה יי מוחה המתים:

אתה נבור לעולם ארני מוחה מתים אתה רב לזרעוני, מכלל חיים כחמה מוחה מתים ביהמים רבים סופך נוסלים ורופא חולים ומפיר אפודים ומקיים אמונתו לישתי עפר. מי סופך בעל נפשות ומו דומה לך סוף ממות ומחיה ומצפיה ישועה ונאמן אתה להחיות מתים. על כל זה אנחנו חייבים לתהות לך ולהודי את ספך הגדול הגבור והנורא. אין כעריך יי אלהינו בעולם הזה ואין חולתך מלכנו להי העולם הבא אפס כלתך נאלט לנסות המשיח ואין דומה לך משיענו לחיות המתים.

שמוע עליך ארוננו מרנו ורבנו מריר משה בו מריר ישראל עליך השרום סעתה ועד עולם בשלום תנוח על משכבך. ואף לא הצשער בצרת סרוביך שכינתך תרחו בעב הענן ובסתר עליון כצל שדי תתלונן. אשריה ושוב לך שוכות ללכת אחרי בוראך ולחאר נפך והזרית לישראל חוקים ישירים ומשפטים טובים הצציק את בני דורך וטוב לכם כי נדול לשכרכם סאר והמלך הגדול והמרוש ברוד הוא ירוש ויסחר תחיתכם ועמידתכם עם כל שאר צדיקי וחסדי עולם ולכותך לעולם שכלו טוב וארדה. אשר ככל דרכו הוא כרוך. ולהתענג בתענוגים מיו שדי ובהמות בדררי אלה וכוותן ויין חטר שמכראשית המבדד בכל טוב לכבל אלה וכאשר כסלאכתך עמלת בעולם הזה לעסיס בדברי תורה כנגד זה מודל אל חיל תרף ומישיבה ליישיבה ממוס מה נורא והודושי מעטי תורה תוכה לשמיע ספי השם ותפרך ויתעלה אשר הוא לעתיד ירוש ויתעלה. וידו רצו לפני אכנו שבשמים שאזכה בזכותך ובכות כל שאר הצדיקים והחסידים השוכנים פה. שיכפר לי דאר הסלתן עד כל חמאתי ועינותי ופשעי כי דמען כסודד באתי וגנ להלל לשם הגדול והנורא ויהשתתח על כפרה לבקש ממך שתתפלל עלי שיצילנו מן השודר ומן השכר ומן הבורה ומן המלטיול הסשה ומפחד ובהלה וממיתה ומשוונה ומטונה ומן הששת הרשת וישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידי וירפא את תחלואי ויברך את להמי ומימי ויסיר כל מהלה מכרבי ויצילנו מן כל אייב ואורב ולמטים ויתו לי הלק טוב ושכר טוב כדי שאזכה לדוי העולם ויבשרני בשורות טובות וישמיעני שמועות טובות ויתו לי אורח ימים ושנות חיים ושלום והשקט ובטה ויוכח לי הכמה ודעת וכינה והו וחסד ורחמים לפניו אמן.

אל סלא רחמיס שוקן כסרמיס המציא מוחה נכונה על כנפי השכמה כסעלות קדושים והתורים כומר זקוק סוהרים את נשמת מריר משה כן מריר ישראל יהיך לעולם כגבור שאני מיר ול..... כצדקת כפי תוכית נשמתו כן עין תהא מלחוחו לכן בעל ורחמיס וסירוחו כסתר מפני לעלמיס ויצורו כצורה רחיים את נשמתו, יי תהא תחלו ויטה בשלום על משכבו ונאמן אמן.

רבנים, ביניהם נתן נטע שפירא ויום טוב ליפמן הלר. שם קבור גם הרמ"א. אומרים שנפטר בגיל ל"ג ביום ל"ג בעומר, ומנהג נהוג אצל היהודים לבוא באותו יום, מכל קצות הארץ, להתפלל ליד קברו, המסורג בסורגי ברזל.

בבית העלמין יושב "כותב פתקאות" שבעבור זלוטי אחד כותב פתק בלשון הקודש, ואת הפתק הזה זורקים לתוך הקבר המסורג. בפתקים בקשות שונות: יש שמבקשים נדוניה בשביל הבת, אחרים מבקשים מרפא לחולים, יש המבקשים פרנסה, ועשיר, שאין לו זמן לאמירת תהילים, נותן פרוטה ליהודי עני שיגיד בשבילו.

באותו יום היתה המשטרה המקומית עסוקה מאד. צריך לעשות סדר. יש נשים עקשניות שנכנסות בכוח ובצעקות וטענות לכותב תהילים, צועקות "גוועלד", אחת שמבקש ממנו שירחם עליה, שיתן פרנסה, שלא ימותו כל שנה ילדים ומבוגרים מכל מיני מחלות, ושהפעם הוא לא ירמה אותה. אחרי כל הצעקות, היא רצה לקבר, ועם האצבע מגרדת את האדמה ומכניסה את הפתק שלה כדי להיות ראשונה, שהקדוש יקרא את הפתק, יחתום ויתן את ההחלטה שהוא מסכים. ובין הנשים יש גם נשים שקטות, אך העיניים שלהן אינן שותקות, עיניהן דומעות. אחת מהן היא דודה מינדל, הלבבית שבאה עם חבילה של הצרות שלה. לשפוך את הלב שלה. קשה עם הפרנסה. בנות גדולות, יפות, טובות, דתיות, ואין לה נדוניה.

אלה גלר-דרוקמן

נוסח התפילה על קברו של הרמ"א בל"ג בעומר, נמסר לנו על ידי ברל שור

זאב-וילק וגוסטה, 1948

בידי את הפרוטזה שלו. זוגסברגר השתדל מאוד לשחרר אותי. בתקופה שהכרתיו ו הוא התייחס לעובדים היהודים בצורה אנושית. היה רגוע, בכלל לא תוקפני, כלפי אחדים אף גילה אהדה.

אני יודע על מקרה אחד של הוצאה להורג בירייה. כשחינו בפלשוב, ויצאנו לעבודה באתר בגטו, ברח אחד הפועלים מהמחסן ברח' לימנובסקייגו, בניין שכונה "בית הספר של מטייקו (Matejko)". גאת איים שיהרוג כל עובד עשירי. נודע לנו שהוא החליט להוציא להורג אחד מבלב, דיברו על זה באתר.

יום אחד ריכזו את כולנו בחצר של אחד המחסנים ברח' יוזפינסקה, סידרו אותנו בשורה, ולפני השורה עמדו בלב, ריצ'ק וזוגסברגר. ריצ'ק הוציא מהשורה בחור צעיר בשם גרונר (Groner), שהיה חבר קרוב של זה שברח. גרונר יצא קדימה לפני השורה, ריצ'ק ניגש אליו וירה לו ברקה מהאקדח, מטווח אפס. גרונר נפל מת אחרי ירייה אחת. זה היה המקרה היחיד של הריגה באתר. אני לא זוכר את תאריך האירוע, אך אני זוכר שהיה קריר, וגרונר לבש מעיל קצר. דומני שזה היה בסתיו 1943. דומני שהיה זה לפני המעצר שלי, ולכן הייתי בטוח שיהרגו אותי במעצר, שהרי זכרתי את מותו של גרונר.

לא עבדתי באתר כאשר הועבר לפלשוב, ואני לא יודע אם ריצ'ק היה שם, אך אני יודע שזוגסברג היה באתר כאשר האתר עבר לפלשוב. בפלשוב אני זוכר את מפקד המשמר האוקראיני ינץ (Janetz), צעיר בלונדיני גבוה ואחד המסוכנים ביותר בצוות של פלשוב. רוצח.

במקום היו גם שני כלבי ציד גרמניים, גדולים ומסוכנים; אחד שחור והאחר בהיר יותר. ריצ'ק הסתובב אתם תמיד.

בזבלוצ'ה, במפעל של שינדלר, לאסירים כמעט שלא היה מגע עם אנשי האס.אס. מהמחנה. זמן מה התגורר שם הויאר (HUIAR), שהיה הממונה על האתר מטעם מנהלת המחנה, והיה ידוע כאיש אס.אס. מסוכן, אך באתר של שינדלר הרגשנו בטוחים.

זאב וילק כונה 'אוברק' (על שם הריקוד), וילדיו, דוד וריקי מבקשים מכל מי שהכירו לפני המלחמה ובמהלכה ליצור עמם קשר בטלפונים 054-7616446 או 054-4953930

עדותו של זאב וילהלם פלדשטיין

בשנת 1968 מסר זאב (וילהלם) פלדשטיין, יליד קרקוב, עדות על קורותיו בזמן המלחמה, וכך הוא ספר בעדותו:

"נולדתי בקרקוב בשנת 1923. בעת הכיבוש הגרמני הייתי בגטו קרקוב, למעט תקופה קצרה שבה נשלחתי לעבודות בווייליצ'קה. בשובי מווייליצ'קה הועסקתי באתר של בלב (Balb) - מחסנים גדולים מאד בהם קיבצו ומיינו רכוש יהודי. האתר השתרע על שטח של ארבעה בתים גדולים ברח' יוזפינסקה, ובנוסף, ברח' לימנובסקייגו מס' 4, שהיה מחוץ לגטו לאחר צמצומו, היו מחסני רהיטים.

הושארתי לעבוד במקום גם לאחר חיסול הגטו, ואחר כך הועברנו לפלשוב, משם יצאנו מדי יום לעבוד באתר. לאחר זמן הועבר האתר לפלשוב, ואני הועברתי לעבוד במפעלו של שינדלר בזבלוצ'ה. עם חיסול מחנה פלשוב, בסתיו 1944, הועברתי "ברשימת שינדלר" למפעל בברינליץ."

לשאלותיו של המראיין השיב מר פלדשטיין: "אני זוכר שלאחר בלב (Balb) היה מגיע, מדי פעם, מנהל האתר, אך את האתר ניהל בפועל אחד ריצ'ק, שהיה למנהל האתר לאחר חיסול הגטו. ריצ'ק היה רזה, בעל פנים מוארכות, שיער בלונדיני בהיר, תספורת קצרה ועיניים בהירות. גובהו היה בינוני והיה בשנות העשרים המוקדמות לחייו. הוא התנהג לעובדים, יחסית, טוב אך היה ערמומי ומתוחכם. האנשים פחדו ממנו.

אספר כי בעת חיסול הגטו השתדלנו, אני וחברים נוספים, לעזור ליהודים שהסתתרו בבונקרים, וכך שרדו את האקציות, לצאת אל מחוץ לגטו. במשך זמן מה הבאתי אוכל לאישה מבוגרת שהסתתרה באחד הבתים ביכר וגודה, אך אותה אישה נתפסה והובאה ל-או.דה (=המשטרה היהודית), שם נחקרה על ידי ריצ'ק. בלחץ שהופעל עליה בחקירה היא מסרה את שמי כמי שסייע לה. נעצרתי והובלתי ל-או.דה. (היה זה כשכבר עברנו לפלשוב, אך עבדתי באתר בגטו).

הובלתי לחדרו של מפקד ה-או.דה., שפירא, ושם נחקרתי על ידי ריצ'ק, בנוכחות וילי, איש אס.אס. מפלשוב. ריצ'ק חקר אותי ומדבריו השתמע שאני צפוי לתלייה. בניגוד גמור לכך - שוחררתי כעבור יומיים. שוב הביאו אותי לחדרו של שפירא, ושם חיכו לי קונדה (KUNDE) וריצ'ק. האחרון נתן לי סטירה, ואמר שיתלו אותי לאלתר, אם עוד פעם יתפסו אותי במעשה דומה. קונדה לא דיבר. כשיצאתי מה-או.דה. חיכו לי חברים מהאתר, כשהם מסודרים ליציאה מהגטו למחנה, ללילה.

מהם נודע לי שזוסברגר (Zugsberger) התערב לטובתי (אני לא בטוח האם זוסברגר היה עוזרו של ריצ'ק או אולי בדרגתו או אפילו בדרגה גבוהה יותר מריצ'ק). זוסברגר היה מתון יותר, ולא שתלטן כמו ריצ'ק, היה בתחילת שנות העשרים, גובה ממוצע, בלונדיני ועיניים תכולות, משקל ממוצע, נכה - ידו השמאלית היתה קטועה מתחת למרפק והיתה לו פרוטזה מעץ עם כפפה (כתוצאה מפציעה בחזית). היה בדרגת Unterscharführer והגיע לאתר אחרי ריצ'ק.

ריצ'ק וזוגסברגר גרו באותו חדר, לפעמים הייתי עוזר לזוגסברגר להתלקח, לרחוץ את גבו, ולא פעם החזקתי

דמי חבר לשנת 2016

אנו חוזרים ומבקשים לשלם את דמי החבר השנתיים בסך 150 ש"ח כדי לאפשר לנו להמשיך לפעול אפשר לשלוח המחאה לת.ד. 17209 תל אביב 6117102 או לבצע העברה בנקאית לחשבון 2167/89 בנק איגוד (13) סניף 079 הרצליה

יהודי קרקוב אהבו את התפילה

יהודי קרקוב אהבו את התפילה, ידעו להתפלל. ותפלתם לא הייתה לשם יציאת ידי חובה גרידא, בחינת מצוות אנשים מלומדה. זו הייתה תפילה היוצאת מן הלב ונכנסת ללב. תרמה לכך אוירת הקדושה, ששררה בששת בתי-הכנסת הגדולים של הקהילה ובבתי המדרש והמניינים הרבים, שהיו מפורזים על פני העיר כולה, בעיקר ברובע היהודי קז'ימייז' וסביבתו. וזאת מבלי להזכיר את בתי-המדרש בפודגורז'ה, כיוון שהייתה שם קהילה עצמאית לחלוטין, ללא כל זיקה רשמית לקהילת קרקוב.

תפילתם של יהודי קרקוב הצטיינה בכמה תכונות, ששיוו לה אופי מיוחד במינו. ראשית, החשיבו מאוד היגוי נכון ומדויק של המילים והדבר הראשון, שנדרש מכל חזן או בעל תפילה – וגם היה נתון לביקורת קפדנית – היה ה"עבריי". בעל-תפילה, או סתם יהודי שעבר לפני התיבה, ולא הקפיד על ה"עבריי", היה מעורר ריטון בקהל.

אך בכך לא היה די. לא פחות מזה נדרשה משליח הציבור הבנת פירוש המלות ורגש. על ש"ץ, שגילה בורות וחוסר תשומת לב לשני אלה, היו אומרים ביידיש "ער זעצט ווי א בעקער" (אימרה, שקשה לתרגמה לעברית, אך כוונתה ברורה: השוואה לנחתום, בעל-מלאכה מפשוטי העם, בור ועם-הארץ).

זכתה קהילת קרקוב שבבתי הכנסת שלה פעלה שורה של חזנים מצויינים ושליחי ציבור בעלי רגש מעודן, דתי ומוסיקלי כאחד, ובהשפעתם הורגלה הקהילה לתפילה שאך מעט כמוה נשמעה בקהילות אחרות בתפוצות ישראל.

לחן התפילה של יהודי קרקוב הצטיין ברבגוניותו, היה בו פאתוס רציני ועם זאת פשטות אצילית, שהתבססה מצד אחד על המוטיבים הליטורגיים והמסורתיים ומצד שני על מוטיבים עממיים. וכשם שהיו יהודי קרקוב איסטנניסים ביחס להיגוי נכון ול"עבריי" – היו רגישים ביותר לדיוק בביצוע הלחנים המסורתיים ובמיוחד אלו של החגים והמועדים, כגון לחני הפתיחה של תפילת שחרית – "האל בתעצומות עוזך" בשלוש הרגלים, או "המלך" בימים הנוראים, ה"קדיש" של תפילת המוסף וברכת האבות בחזרת

– ועם זאת הייתה תפילתו ספוגת התרפקות מלאת כיסופים אל האב שבשמים, החנון והרחום. אכן, חזן, שידע "זאגן" – היינו, לשלב יפה שני יסודות אלו, פאתוס ורגש כאחד, היה קונה את לבם של המתפללים ללא שיעור.

זיקה זו – היינו, הנאמנות הקפדנית כמעט ללחן המסורתי הקבוע ובצדה העוז והגייון הרב בנעימת התפילה והאיזון בין היסודות המאז'וריים והמינוריים – אפיינה לא רק את שליחי הציבור והמתפללים בבתי-הכנסת ובבתי-המדרש הכלליים והעממיים, אלא גם במידה לא פחותה את המוני החסידים, מתפללי ה"שטיבלאך" למיניהם.

על אף ההבדלים הניכרים בנוסח התפילה – אשכנז מול ספרד – ובצורת הפולין, שכן, כידוע, היו שליחי הציבור בבתי-הכנסת הגדולים ובבתי המדרש הכלליים ממעטים ביותר בזימרה ובניגונים ואת הפיוטים החורזים, כמו "לכה דודי" למשל, היו משמיעים בצורת רציטאטיבים ואריות, או בעזרת מקהלה. לעומתם היו בעלי התפילה החסידיים מרבים בזמר ובניגונים, שלא הותאמו כלל במיוחד לתפילה מסויימת או לפיוט קבוע ורק השתדלו להתאים את הנעימה לתוכנו ולאופיו של הפיוט.

אריה בראונר
מתוך: "היהודים בקרקוב: חייה וחורבנה של קהילה עתיקה"

הש"ץ בימים הנוראים, או "כל נדרי", וכן הלחנים של פזמוני הסליחות בחודש אלול וכיו"ב.

יכולת לעבור בבתי-הכנסת ובבתי המדרש הרבים בעיר, כדי להשוות את הלחנים המסורתיים בניהם של החזנים ובעלי התפילה למיניהם, ורק בקושי היית מגלה פה ושם איזה ניואנס שונה או גון אישי בלחנים אלה.

שלא כיהודי רוב הקהילות במזרח אירופה, ויהודי ליטא ורוסיה במיוחד, לא רחשו יהודי קרקוב חיבה רבה לנעימה המינורית הבכיינית ולסלסולים. רבים מהלחנים המסורתיים של יהודי קרקוב נבדלו מלחניהם של יהודי ליטא ורוסיה בכך, שנקבעו בסולם המאז'ורי – או לפחות המעורב – לעומת הסולם המינורי, הדומינאנטי בליטורגיה של יהודי ליטא.

דוגמה לכך עשויים לשמש לחני הסיומים של הברכות בתפילת ערבית לשבת, או אף נעימת חזרת הש"ץ בשמונה-עשרה של חול. ואילו חזן, שנטל לעצמו רשות להאריך בהברה כלשהי או בסלסולים, היה זוכה לביטוי של לעג, וואס קרייסט ער ווי א אלטע יידענע? – (מהו נאנק, כיהודיה זקנה?).

אכן, הצורה המקובלת ביותר על שליחי הציבור בקרקוב היה הרציטאטיב הפאתיטי, כיאות למי ש"ידע בפני מי הוא עומד" – לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא

על החינוך הדתי של הנוער

לפי דעתי כדאי להקדיש דברים אחדים למוסד הקיים על יד הגימנסיה העברית בקראקא, והוא: בית מדרש של תלמידי הגימנסיה. שנים מבין מורי בית הספר: הסופר נחמן מיפלוב ונפתלי רובינשטיין חוללו והוציאו לפועל את רעיון יצירת מוסד שכזה, המרכז סביבו נוער התאב לחינוך דתי. לקול קריאתם נמצאו אחדים (התלמידים: מדן, קונים, קריגר, וינר), שניגשו בחפץ לב ובאמונה לעבודת ארגון בית התפילה. עבודה זו נעשתה במרץ רב ובמשך זמן קצר (מן חודש אייר תרצ"ב) הוכן באחד מאולמי בית הספר, שהוקדש למטרה זו – בית תפילה עם כל רהיטי בית כנסת ומכשירי תפילה (ארון קודש, ספר תורה, שולחן, עמוד, ספסלי בית מדרש, פרכות, מפות לשולחן ולעמוד, נברשות, מנורה, סדורים, חומשים וכו'). לכל זה דאג הוועד הנבחר מקרב הנוער.

בבית מדרש זה, שקראו לו בשם "גחלת אבות" התחילו התלמידים להתפלל. בראשית הוסדרו רק בימי החול, אולם במשך הזמן הוסיפו, על פי דרישת התלמידים עצמם, להתפלל גם בשבתות וימים טובים (חוץ, כמובן, בימי החופש ו"בימים הנוראים"). וכדאי להעיר כי הולך ומתפתח במהירות רבה: כך, למשל, התפללו בו, בימים הראשונים להיווסדו, רק כמניין אחד, וכעת הגיע מספר המתפללים לכמה "מניינים". ולא עוד, אלא עורכים בו גם חגיגות "בר מצווה", היתומים אומרים שם גם "קדיש", ולאט לאט הולך בית המדרש הזה ומקבל צורה קבועה של "בית המדרש", לכל דבר, עם כל תכונותיו המיוחדות. הגבאים מדקדקים ומשגיחים מאד מאד להרחיק מבית המדרש את הצדדים השליליים, כגון: הדיבור, שיחה בטלה וליצנות.

מעניין כי באים גם לבית המדרש אנשים זרים ומתפללים כאן בחפץ לב, מפני שמרגישים עצמם, במוסד הזה הראשון במינו, בתוך כתלי בית הספר, במצב רוח מרומם, ביחוד מפני שמתפללים בו בנוסח המקובל ובניגוני חסידים המרוממים את הנפש. נוסף לזה יש לבית המדרש עוד יתרונות טובים: הוא מכשיר עזר ללמוד הדת, הוא מכניס בו רוח חיים ונותן לו תוכן חי. כמו כן הוא מנשים בחיים את השאיפה לשליטה בשפה העברית בקרב הנוער שלנו. כי שפת הדיבור שם היא עברית בהחלט, בלא שום יוצא מן הכלל. כמו כן, הפרוטוקולים, חליפות המכתבים וכיוצא בהם, הכל כתוב בעברית. מובן, כי זה מביא תועלת גם למורה העברי. מלבד זה יש לו לביה"מ ערך חינוכי גדול בזה שמחזק את הרצון ומשכלל את האופי של התלמידים בנוגע לקימה והשכמה וביאה לבית הספר לזמנו, ומרגיל אותם לחיי חברה (שלטון עצמי), לחובות הציבור (נדרים, נדבות בעת "עליה לתורה" לטובת קק"ל, תרבות, בעיקר לטובת מוסדות הקשורים באופן אמצעי או בלתי אמצעי בבניין הארץ) ולתפקידי "כלי-קודש" (ש"ץ, קורא, תוקע וכדומה).

בתפילות לומדים התלמידים "חיבת הארץ", כי התפילות, ההולכות ונישנות תכופות, המדברות באהבת ארץ ישראל, בעברה הנהדר ובעתידה המזהיר, בתקווה לעתיד לבוא, מעמידות את ארץ-ישראל במרכז המחשבה שלהם.

בדברנו כאן על ערכו הגדול של בית מדרש לתלמידים, שהוא חדש לגמרי בבית הספר העברי, יש להזכיר גם תועלת אחרת, חשובה מאד. היינו: יסוד שיעורים לתלמוד ולמחקר היהדות של חכמי ימי הביניים (כי הלא גם בית המדרש לפניו היה לא רק מקום תפילה, אלא

מספריו של מיפלוב (1937-1886)

בראש ובעיקר מקום לימוד, בניגוד לבית הכנסת, שהיה מוקדש רק לתפילה). השיעורים נפתחים על ידי חוגים מיוחדים, שבהם נוטלים התלמידים, הבקיאים היטב בלימודי היהדות, מקום בראש. כמובן ששפת ההוראה היא עברית גם ללמוד התלמוד.

ואם הנוער רוצה, ומעצמו רוצה, בלי הכרח חיצוני, אין הדבר קשה כלל. הנוער יישב אל הלימודים ברצינות ובמרץ, יהגה בהם ויחיה בהם, עד שיעשו הקניינים הרוחניים הללו, לעצם מעצמיהם ולבשר מבשרם. וממילא ישלימו את לימודי היהדות בבית הספר, שבעשר שעות הלימוד בשבוע אין למצותם, אפילו ברצון הטוב ביותר.

ד"ר שמואל שטנדיג

ב"בדרד" גליון 12, ב' בכסלו תרצ"ג

"בדרד" היה שבועון עברי

שהופיע בוורשה (מספטמבר 1932 ועד סוף 1937), והגיע לתפוצה של כעשרים אלף עותקים

"המשרד הטכני"

כך כותב ד"ר אריה באומינר בספרו "תנועת המרי בגטו קרקוב" על המשרד הטכני של הלוחמים:

"שמשון דרנגר נרתם מיד לארגון "המשרד הטכני", שסיפק תעודות ורשיונות שונים, שהיו חשובים לעין ערוך למימוש הפעולות. במשך הזמן סיפק משרד טכני זה תעודות חשובות גם לארגונים מחתרתיים אחרים באזור.

המשרד הוקם ברחוב נאדבישלנסקה (Nadwisłanska) מס' 1, במסווה של משרד קבלני בניין בשם "גרניט". לגרמנים לא היה מושג אלו עבודות קבלניות בוצעו ב"משרד הטכני" הזה. במחסן הבניין הסתירו הלוחמים

נשק בשקי מלט. המשרד הטכני סיפק תעודות מזוייפות גם ליהודים עשירים, והשיג בדרך זו סכומי כסף ניכרים לרכישת הנשק.

המפיקדה ביצעה "אקסים" (אקספרופריאציה) - כלומר, חחרמות בכוח אצל בעלי יכולת שסירבו לתרום ללוחמים. מרבית התעודות המזוייפות נמסרו לפעילים הלוחמים ולקשריות, כדי שיוכלו לנוע בדרכים מחוץ לגיטו ולקיים את הקשר בין חברי התנועה במקומות שונים. בעזרת תעודות מזוייפות אלו ניצלו הרבה צעירים מגירוש מידי ומעבודות כפיה.

הרובינזונים מקרקוב

עו"ד יאן (ינק) רובינזון מחיפה, מספר על משפחתו הקרקובאית: סבו, עו"ד ד"ר זיגמונט רובינזון, היה פעיל בארגונים יהודיים, וסיים את לימודי המשפטים באוניברסיטה היגלונית. בסיומם פתח משרד לעריכת דין בביאלסקו-ביאלה. הוא ניספה בשואה.

אביו של יאן, עו"ד ד"ר אוטו רובינזון, סיים אף הוא את לימודי המשפטים באוניברסיטה היגלונית והצטרף למשרדו של אביו בביאלסקו ביאלה. הוא הגיע לארץ-ישראל ב-1942 ועבד בתחילה כנהג, ולאחר שקיבל רשיון לעריכת דין בישראל החל לטפל במיצועי זכויותיהם של עולים רבים. אוטו רובינזון היה יו"ר עולמי של תנועת הצמחונים ואף ייסד את כפר הצמחונים, אמירים; כאלפיניסט הקים את ארגון "חובבי הטבע" והיה הקרקובאי הראשון שטיפס על הר האורסט. במסגרת פעילויותיו הרבות השתתף בקונגרסים רבים, פרסם מאמרים, ואף שימש כנשיא לשכת בני ברית בחיפה.

עו"ד ד"ר זיגמונט רובינזון (ביאלסקו 1869-טרנוב 1942)

כשפרצה מלחמת העולם נפרד יאן מאביו ומשני אחיו, אשר לאחר תלאות רבות הגיעו לארץ-ישראל, ואילו יאן ואמו עברו את אימי המלחמה בזהות שאולה, כפולנים. לאחר המלחמה סיים יאן את לימודיו באוניברסיטת ורשה, ובשנת 1958 עלה לישראל והתאחד עם משפחתו.

כאן, בישראל סיים את לימודי המשפטים באוניברסיטה העברית, שרת בפרקליטות הצבאית ואחר כך במשרדו של אביו. ב-1977 מונה לשופט תעבורה ובשנת 1993 מונה לקונסול כבוד של פולין בישראל. יאן היה חבר בדירקטוריון של בנק פ.ק.או. בתל אביב, ארח נציגי רשויות, אנשי תקשורת וחוק מקרקוב, ופעל ופועל רבות לדיאלוג חיובי בין שני העמים, יחד עם רעייתו הפסלת, ברברה, שעתידה לקיים בקרוב תערוכה מיצירותיה בקרקוב. הטלוויזיה הפולנית הפיקה סרט על חייו "רובינזון מכיתה ד'" ולאחרונה העניק לו נשיא פולין מדליה על פעילותו לחידוש וחיזוק היחסים בין

שתי המדינות ועל פעילותו כקונסול כבוד של פולין במשך שנים רבות. והתפוח לא נפל רחוק מהעץ. גם הבת לילך רובינזון אברגיל עוסקת בעריכת דין. דור רביעי במשפחה הקרקובאית.

יהודים מצילים את בני עמם בשואה

היהודים שניסו להתמרד, גם בתנאים בלתי אפשריים, בצד מתן מקום חשוב לתופעת היהודים שנלחמו עם הפרטיזנים, חשוב שיהיה מקום של כבוד גם לאלה, שההתקוממות שלהם נגד השלטון הנאצי, התבטאה בהצלת אחיהם היהודים בדרכים מחתרטיות מסוכנות ביותר.

להפצת מידע על התופעה, והכללתה במקום בולט בהיסטוריה של השואה יש חשיבות מעבר לקבלת תמונה מלאה של סיפור השואה. התופעה חשובה משום שיש בה כדי לשנות את תדמיתם במיוחד אצל הנוער והצעירים שהיהודים היו רק קורבנות השואה. לאורך כל השנים היהודים נתפסו כפסיביים וכחסרי אונים מול חומת הרשע של משטרים רבי עוצמה. התנאים היו קשים מאד, אבל גם בתנאים אלו היו כאלה שהתקוממו בדרכים שונות.

גם בין יהודי קרקוב היו יהודים שהצילו את בני עמם, עוד לפני הגטו, בגטו ובמחנות העבודה ובמחנות הריכוז. כך, למשל, נעלה על נס את פעולתם של כל מזייפי התעודות והמסמכים, שסיכנו את חייהם תוך כדי שהם מעניקים סיכוי חיים לחבריהם. ה"קשריות", אותה קבוצת נשים בעלות "מראה טוב", אשר נסעו ממקום למקום, תוך כדי שהן מעבירות בין היהודים הכלואים ידיעות, מסמכים ואף כלי נשק.

אנו פונים אליכם בבקשה לסייע לנו להכיר בגבורתם יוצאת הדופן של בני משפחותיכם או מכריכם, שאתם יודעים כי הם עשו מעל ומעבר על מנת להציל את חיי אחיהם היהודים. ספרו לנו את הסיפור ובכך נרחיב את מעגל "הגבורה היהודית".

הגבורה היהודית בשואה מצאה לה ביטויים רבים. אחד החשובים שבהם היתה התופעה של יהודים שסיכנו את עצמם, כדי להציל את בני עמם. יהודים רבים, כיחידים ובקבוצות, בייחוד הצעירים שבהם, לא עמדו מנגד, כשראו שמובילים את בני עמם למוות. הם ניסו לסייע לאחיהם בכל דרך אפשרית. בהצלה זו היו גילויי גבורה רבים. ניסיונות להציל יהודים בידי יהודים התרחשו אף במחנות עצמם, כאשר יהודים ראו את חבריהם מטים ליפול והושיטו להם עזרה קריטית ברגע האחרון.

תופעת היהודים שהצילו יהודים בשואה הייתה תופעה נפוצה והתקיימה בכל ארצות הכיבוש הגרמני. ואם זאת, התופעה של יהודים שהצילו יהודים טרם מצאה את המקום הראוי לה בסיפור תולדות השואה.

יתכן כי חלק מהסיבות לכך שהתופעה לא זכתה לביטוי פומבי ראוי, נעוצה בעובדה שהאנשים המעורבים בהצלה לא סיפרו את סיפורם. בחלקו אולי משום שהרגישו רגשות אשמה כלפי אלה שלא הצליחו להציל ואולי משום כך מיעטו בערך מעשיהם.

התמונה הכוללת של השואה חסרה את נקודת המבט החשובה של היהודים, לא כקרבנות אלא כאנשים גיבורים, העושים ככל יכולתם, גם אם מוגבלת, למען הצלת אחיהם.

מדוע כה חשוב להפיץ את דבר קיומה של תופעת היהודים המצילים? כמובן הנושא חשוב לקבלת תמונה אמיתית ושלמה של כל מה שהתרחש בתקופה, כולל התנהגות הקורבנות. אולם, בצד הדגשת הגיבורים

פתיתים

קבוצה של צעירים פולנים בקרקוב, המכנים עצמם בשם "המאכערים", מתנדבים במהלך הפסטיבל לתרבות יהודית המתקיים בקרקוב מדי שנה; בנוסף הם מתנדבים בפרוייקטים שונים להנצחת התרבות היהודית, תוך כדי שהם לומדים, כמובן, על התרבות היהודית והחיים היהודיים שהיו בקרקוב במשך 700 שנה.

בין היתר, פעלו המתנדבים להסרת כתובות גרפיטי אנטישמיות ברחבי העיר.

אמצע שנות ה-30 של חייו אפילו לא ביקר בפולין.

אבל סבתו, ניצולת מחנות העבודה, הריכוז וההשמדה של פולין, סבתו השותקת מניה, ששתקה את ילדותה ואת נעוריה, ושתקה את נישואיה הראשונים, ושתקה את סיפורה של בתה הבכורה, הציתה את סקרנותו ואת דמיונו, ושיגרה אותו למסע פרטי ארוך מאד, שבמהלכו התהווה אט-אט הספר - ספר שעל אף שנכתב ממרחק של עשרות שנים ואלפי קילומטרים מן האירועים שסביבם הוא נטווה, הוא נקרא ונחוה כאילו נכתב מטבורם ונחרך בלהבותיהם.

כבר בעמוד הראשון ביצירה הגדולה הזו מצניח יובל ירח את קוראיו לתוך מערבולת חייה של משפחה יהודית בקרקוב של תחילת המאה ה-20, ומכאן ואילך הוא מוביל אותה בתוכה, וסביבה, והלאה ממנה, לתוך מעמקי ההיסטוריה ברגעיה האפלים ביותר, נישא על כשרונו להיטמע במסופר וכך להפוך את טריליוני הפרטים של הימים ההם לספור מסחרר, מצמית ומפעם.

השתיקות הוא ספר ייחודי בחיותו ובעוצמת החוויה הטמונה בקריאתו. זהו ספר שחלקים גדולים בו דומיינו בכוחה של האהבה, ועם זאת, ואולי דווקא בשל זאת, הוא מעניק לקוראיו תחושת שיתוף היסטורית משל היה יומן נדיר שהתגלה לפתע.

השקה הספר, בהשתתפות יובל ירח ובנוכחות אמו, לנה לאה, ועורכת הספר, הילה בלוס ב-19 במאי 2016 בשעה 19:00 בחנות "סיפור פשוט" ברחוב שבזי 36 בתל אביב.

יובל ירח, הנכד של מניה שטרן לבית וולפגנג מקרקוב, כתב ספר המתאר את קורות משפחתו בקרקוב, החל בימי מלחמת העולם הראשונה, עם הולדתה של מניה בת אלטר ולנה וולפגנג ועד לסיום חייה של סבתו, בכפר סבא, בשנת 1998. הספר ראה אור בהוצאת זמורה ביתן.

על העטיפה האחורית של הספר נכתב:

"יש ספרים שהפלא של עצם כתיבתם נוכח בכל עמוד ועמוד בהם. השתיקות הוא ספר כזה. מחברו הוא איש צעיר, שנולד וגדל בישראל, ועד

מי מכיר? מי יודע?

גבי **אומי לייסנר** מבקשת סיוע במידע על בני משפחתה מקרקוב: רוזליה קרישנר (Krischner), ארנה לבר (Leber), מלה לורמנשיין (Lormenschein), קרול לרמן (Lehrman) וסטפניה לרמן לבית גרונברג שניצלה ונישאה בשנית למרק שון (Mark Schoen). מי שהכיר את האנשים מתבקש ליצור קשר בטלפון 054-4609916 או במייל jomi6666@gmail.com.

עמי פמפר כותב כי אחרי המלחמה סופר בקרקוב על משפחה קרקובאית, שעם פרוץ המלחמה העבירה את בתם התינוקת למשפחה של נוצרים, כדי להציל את חייה. רק אביה של התינוקת, לודוויג או לודוויק, חזר אחרי המלחמה. האב פנה אל המשפחה הנוצרית וביקש להחזיר לו את ביתו, אך המשפחה המגדלת סרבה להשיבה. בצר לו פנה האב לערכאות, אך ככל הנראה השופט קבע כי הילדה תשאר אצל המשפחה הנוצרית, ככל הנראה לפי רצונה של הילדה. האם מישהו שמע את הסיפור? האם מישהו יוכל להרחיב על כך?

חברתנו

לנה (רוניה) כהן ז"ל

לבית הולנדר מקרקוב
איננה עוד

מבכים מרה: משפחות מנהיים,
הולנדר, קריגל, יזרעאלי

אבלים ומבכים את פטירתו
של חברנו היקר

יונתן (ינק) דרזנר ז"ל

תלמיד הגימנסיה העברית
ומשתתפים בצער
המשפחה

אבלים על פטירת חברתנו

שושנה בודיק ז"ל

לבית טאובמן מקרקוב

ומשתתפים בצער
המשפחה

